

GREKER OCH TURKAR

Av fil. dr OTTO JÄRTE

Quiquid delirant reges, plectuntur Achivi.

(Horatius, Epistola II.)

TILL radikalismens trossatser hörde en gång att, enligt ovanstående citat från Horatius, de städse fredligt sinnade folken finge umgälla vad deras krigiska furstar över deras huvuden ställde till. Satsen hade en sanningskärna under flydda tider ända fram till kabinettspolitiken, som ej upphörde med Wienkongressen 1815. Ansvarret måste dock fördelas mellan maktlystna monarker och ränkfulla statsmän. Freden har likväl näppeligen blivit bättre befast, sedan den konstitutionellt förankrats hos den fullmyndiga folkviljan i nutidens demokratier. Walter Lippmann har på sistone framhållit hurusom i kulturnationerna allmänna opinionen visserligen långt före vätebombens tillkomst avskydde krig, men sedan de en gång brutit ut, antingen som 1914 genom en serie av politiska olyckshändelser eller som 1939 genom pyromanen Hitler och hans medbrottsling Stalin, de breda lagrens lidelser väcktes med krav på en kamp »to the bitter end» och med »unconditional surrender» som mål, vilket ej avsevärt avviker från Roms sista strid mot Karthago.

Vill man ha ett exempel på ett primitivt folkhat, som intill fiasko motverkat överhetens ömsesidiga försoningsförsök, erbjuda just nu greker och turkar en lärorik anblick. För dessa nationer gäller i långt högre grad Tegnér's strof i Kronbruden om svenskar och rysar: »Vigarv skiljer dem åt.» Antagonismen härstammar från slutet av medeltiden i fejden om Konstantinopel, och dess erövring av turkarna 1453 förnimma nutidens greker ännu som ett oläkt sår på sin nationalära. Därefter följde turkarnas månghundraåriga ok över Grekland, som först avskuddades genom frihetskriget 1821—1830. För det nya kungariket kvarstod Turkiet i samma förargelsens tecken, och krig blossade upp 1897 och 1912—1913, då Grekland deltog i första Balkankriget på de kristna staternas sida, vilket inbragte

Kreta, Epirus och södra Macedonien med Saloniki. Under första världskriget våldförde västmakterna Greklands neutralitet, som vidhölls av konung Konstantin, förmäld med Wilhelm II:s syster Sofie, tills ententeaktivisten Eleftherios Venizelos triumferade, och Grekland efter Turkiets styckning som belöning erhöll Tracien med Adrianopel och större delen av Turkiets stamland, Anatolien eller Mindre Asien. Ententens uppgörelser med centralmakterna och deras allierade uppgjordes som bekant i kronologisk ordning och undertecknades för Tyskland i Versailles, för Österrike i S:t Germain, för Ungern i Trianon, för Bulgarien i Neuilly och för Turkiet i Sèvres. Dessa fredsfördrag ha främst förändrats genom tyska rikets sprängning ävensom Polens annektering av Preussens provinser öster om Oder och Sovjetunionens av Königsberg med kringliggande område i Ostpreussen.

Av alla dessa fem fredsfördrag, samtliga efter Versaillesmodell, är det symboliskt, att det bräckligaste här porslinsstaden Sèvres' signatur. Fastän Ottomanska väldet berövades alla sina av arab-er bosatta biländer och enligt segerfreden dömdes att vanmäktigt vegetera i det stympade Anatolien, skedde ett sällsamt mirakel: generalen Mustafa Kemal Pasha framträdde som sitt folks förnyare och räddare. Från att ha varit »Europas sjuke man» vid Bosporen förvånade Turkiet världen genom att Kemal från grunden till seder och bruk reformerade det murkna och korrupta sultanatet. Istanbul övergavs som huvudstad för Ankara, och sultanen avsattes som både statsöverhuvud och kalif genom utplånandet av alla teokratiska inslag i den nya staten, som omdanades till en kopia av Västerlandet med Mustafa Kemal som president i republiken. På rekordtid reorganiserade Mustafa Kemal turkiska armén och gick till anfall mot de grekiska härstyrkor, som voro sysselsatta att ockupera de delar av Anatolien, som blivit Greklands andel av det gammalturkiska sterbhuset. Förgäves satte grekerna in all sin militära kraft för att hejda Kemals offensiv, men han var en skicklig fältherre, som skördat sina första lagrar i striderna på Galipolihalvön 1915—1916 mot den brittiska invasionsarmén och slog grekerna i flera blodiga drabbningar och kastade dem 1922 i havet vid Izmir (Smyrna). Den grekiska drömmen om en restaurering av det fornhellenska Jonien på Mindre Asiens öar och kuster gick för alltid till spillo.

Detta opåräknade débacle för grekerna fick vittgående följder åt olika håll. Indirekt blev det bl. a. orsaken till att Lloyd Georges koalitionsregering störtades på den konservativa Carltonklubben i

London hösten 1922, när hans politik i Levanten, som traditionellt brittiskt var prohellenisk, led samma förkrossande nederlag som grekerna på slagfältet. Stödet från Lloyd George hade varit diplomatiskt, men han ryggade tillbaka för bistånd i handling, som skulle kunna ha vållat ett krig med Turkiet, liksom han sommaren 1920 lät Polens nödrop om hjälp mot röda arméns hot mot Warszawa förklinga ohörda. Lloyd George vek för ett storstrejkshot från de brittiska fackförbunden, som då icke begrepo bättre än att de vägrade att vara med om någon väpnad intervention mot den ryska »arbetarstaten». På samma sätt hade Lloyd George 1919 svikit Winston Churchill, som ivrade för att Storbritannien borde aktivt bistå de vita generalernas angrepp på Sovjetunionen, varigenom, enligt Churchill, »besten skulle ha kunnat strypas i vaggan». Denna Churchills framsynthet rönste samma oförståelse som då han under andra världskriget förgäves vädjade till Franklin Roosevelt att genom en diversion via Wien spärra vägen för röda armén över Karpaterna och Weichsel, vilket skulle ha givit Centraleuropa en helt annan gestaltning än den oroande bild av olycka och ofärd, som det nu företer.

För Turkiets del kom en fredskonferens till stånd i Lausanne sommaren 1923, vilken ånyo visade svärdets makt som övertalare, i det att Sèvres-freden upprevs och Turkiet återvann hela Mindre Asien och Adrianopel med östra Tracien. Dessutom bestämdes på Turkiets begäran att genom NF:s försorg alla greker i Mindre Asien till ett antal av ca en miljon skulle förflyttas till moderlandet med undantag av den grekiska minoriteten i Istanbul. Operationen lyckades, och patienten avled icke men de tvångsvis repatrierade mottogos ingalunda med öppna armar av det fattiga nya fosterlandet. Med grekisk flit och ihärdighet ha de dock slagit sig fram, men även i den nuvarande andra generationen ha de icke glömt sina fäders tusenåriga hemvist och — på samma sätt som de arabiska flyktingarna från Palestina — bidragit till att nära nationalhatet.

Emellertid voro både Venizelos och Kemal, omdöpt till Atatürk, ovanligt insiktsfulla statsmän, som förstodo att deras länder skulle ha fördel av yttre samverkan, vilket dock förutsatte en avspänning av nationalhatet. Trevare i sådant syfte förekommo på 1930-talet men avbrötos genom andra världskriget, som väckte tidigare motsättningar. Grekerna uppfattade Turkiets envist vidhållna neutralitet, trots Storbritanniens bemödanden i motsatt riktning, som ett förräderi mot de fria folkens gemensamma sak, och turkarna å sin sida voro ej alls trakterade av att grekerna som belöning för

sitt välförhållande under kriget erhöilo Dodekanesöarna med Rhodos i Egeiska havet, som Italien under kriget 1911 ursprungligen erövrade från Turkiet. Dessa öar ligga dock icke så nära Anatoliens kust som Cypern, som endast är 65 km avlägsen därifrån.

När vapendånet tystnat i Europa, började turkiska och grekiska politiker i ledande ställning att ta upp de trådar, som tvinnats av Atatürk och Venizelos. Ministerbesök kommo till stånd, och då Tito sommaren 1948 efter påbud av Stalin bannlystes av Kominform anmälde han sig som tredje man i kollegiet. Förhandlingar kommo till stånd mellan utrikesministrar och generalstabschefer; resultatet blev en politisk Balkanpakt i Ankara 1953, som kompletterades med en militäröverenskommelse 1954. Västmakterna voro bakom kulisserna energiskt verksamma för att främja dessa syften, och när dessa mognat i ovannämnda pakter, rådde stor tillfredsställelse inom deras läger. Man såg i Balkanpakten en förlängning av Atlantpakten, som fyllde luckan där Jugoslavien tidigare varit ett tomrum, och belåtenheten blev ännu större när samtidigt äntligen en uppgörelse om Trieste kom till stånd mellan Tito och Italien. Den nya Balkanpakten berömdes rent av som förebild för Frankrike, vars nationalförsamling fällde Europaarmén den 30 augusti 1954.

Folkstämningen i Grekland och Turkiet tog även intryck av dessa strävanden, som markerades av ömsesidiga visiter av respektive statsöverhuvuden i de olika huvudstäderna. En del äldre tvistefrågor blevo också reglerade. Sålunda tillätos de avflyttade grekerna att resa till Turkiet och sin gamla miljö, vilket förut varit dem förbjudet. Man vet dock icke hur långt arbetet för ett gemensamt för svar för de tre staterna fortskridit. Generalstaberna ha haft upprepade överläggningar och sammanträden, och det är klart att Sovjetunionen uppfattades som den gemensamme presumtive fienden med satelliten Bulgarien som stormbock och att de strategiska projekten anpassades därefter.

Allt såg sålunda tämligen lovande ut på denna front — därest icke Cypernstriden plötsligt ikullkastat alla kalkyler. Utan tillräckliga skäl ha grekerna satt igång en oresonlig nationaliströrelse på Cypern, som berett briterne stora vanskligheter och som retat turkarna, vilka ha 20 procent av Cyperns befolkning till landsmän. Med hänsyn till Cyperns ovannämnda geografiska belägenhet vilja turkarna under inga förhållanden veta av dess anslutning till Grekland utan i händelse av brittiskt avtåg själva ta hand om denna besittning, vilken de 1878 överlät till Storbritannien som belöning för Beaconsfields stora tjänster åt Turkiet under rysk-turkiska kri-

get 1877 och på fredskonferensen i Berlin 1878. Turkarna blevo småningom alltmera förargade över grekernas uppträdande, och den 6 september i fjol exploderade dessa känslor i pöbelupplopp främst i Istanbul och i Izmir, där massan gick lös mot allt löst och fast av grekisk civil och kyrklig egendom, som förstördes till ett värde av enligt uppgift minst en miljard schweiziska guldfranc — en oerhörd summa, vilken Turkiet med sitt prekära ekonomiska läge torde vara urståndsatt att gälda som skadestånd. Kravallerna vållades av ett lögnaktigt rykte att greker vid en Cyperndemonstration i Saloniki förstört det hus, där Atatürk föddes som son i en turkisk officersfamilj. De turkiska myndigheterna skyllde på kommunisterna som provokatörer, men det är ingen som tror att dessa spelat någon avgörande roll, lagligt förbjudna som de äro i Turkiet och strängt övervakade av den effektiva turkiska polisen. Nej, det var ett vulkanutbrott från folkdjupet, påverkat av motsvarande fenomen i Grekland, och västerut avvaktades med missmod de ofrånkomliga konsekvenserna.

De uteblevo icke. I Grekland begränsade sig folkets reaktion till protestdemonstrationer, men hela Balkanpakten drabbades med ens av misskredit — en tendens som redan försports i Grekland och i Turkiet efter Kremlogarkernas avbön i Belgrad i fjol våras och det närmande till Moskva, som därefter otvivelaktigt förspordes i Titos ogenomskinliga politik. Grekerna måste också säga sig att vilket värde kan en militärpakt med Turkiet tillmätas, när de grekiska officerare, som kommenderats till tjänstgöring i Izmir, Atlantpaktens högkvarter i östra Medelhavet, måste med sina familjer evakueras från staden i flygmaskin för att undkomma med livet. Ifråga om Cypern har konung Paul av Grekland och hans regering nödgats tjuta med ulvarna och angripa Storbritannien, som alltid visat sig vara Greklands mest trofasta vän. Skänkte det icke bl. a. Grekland 1863 de Joniska öarna, som de 1815 fått att förvalta? Och när Grekland julen 1944 var i högsta nöd genom kommunistupproret, begav sig Churchill personligen till Aten och ombesörjde ett betryggande värn genom den brittiska krigsmakten. I konung Pauls senaste frontal häromdagen märkte man också hur han våndades mellan tvånget att skänka den grekiska patriotismen en tillbörlig tribut om Cypern och tacksamheten mot Storbritanniens många insatser till Greklands bästa.

Tots allt är det ett löftesrikt tecken att statsledningarna i Grekland och i Turkiet samt t. o. m. Tito icke uttryckligen skrinlagt Balkanpakten utan förklarat sig önska att på lämplig tidpunkt åter-

Otto Järte

uppta förhandlingarna. Då skulle de kunna med ett praktiskt exempel dementera den version av mottot från Horatius, som numera synes vara mera tidsenligt: *att furstarna få betala för folkens dårskaper*. Bismarck var inne på samma tankegång, när han en gång yttrade, att regeringarna nödgas ersätta de fönsterrutor, som tidningarna i allmänna opinionens ofta missbrukade namn slå in.
